

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2018 • Sayı: 50

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl:Aralık 2018 - Sayı:50 Hakemli Dergidir.
Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651
ISSN: 1011-7474
e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü
Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni
Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Emekli Öğretim Üyesi
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KEREMLİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşıl TÜKEL YAVUZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Emekli Öğretim Üyesi
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Ahi Evran Vakfı ve Vakfiyelerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi	9
An Evaluation of Akhi Evran Waqf and Waqfiyyas from Socio-Cultural Perspective	
Rıfat İlhan Çelik	
Nakşibendîlik'in Anadolu'da Ortaya Çıkışının Belgesi: Şeyh Hâce İshak er-Rumî Vakfiyesi.....	23
A Document for Naqshibandi Emergence in Anatolia: The Waqfiyya of Sheikh Hâce İshak er-Rumî	
Hasan Demirtaş	
Adıyaman Şeyh Abdurrahman Erzincanî Zaviyesi Vakfı	47
Waqf of Adıyaman Sheikh Abdurrahman Erzincani Zawiyyah	
Bahattin Turgut	
Hüsrev Kethüda Vakfı ve Selanik'teki Gelir Kaynakları.....	65
Waqf of Hüsrev Kethhuda and Its Sources of Income in Thessaloniki	
Meryem Kaçan Erdoğan	
Harem-i Hümayun Kethüdası Canfeda Hatun'un Serveti ve Vakıfları	85
Kethhuda of The Imperial Harem Canfeda Khatun's Wealth and Waqfs	
Ayşenur Karademir	
Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği.....	117
Konya Example of Lazar House Where Lepers Were Isolated in Ottoman Period	
Hamit Şafakcı	
Berat (Arnavud Belgradı) Vakıfları Üzerine Bir Değerlendirme.....	135
An Evalation on Waqfs of Berat (Albanian Belgrade)	
Mevlüt Çam	
Osmanlı Sonrası Bosna Hersek'te Para Vakıfları	151
Cash Waqfs in Bosnia Herzegovina	
Rahman Ademi	
Aksaray'da Bir Kültür Varlığı: Hacı Gayb Türbesi.....	165
A Cultural Property in Aksaray: Hacı Gayb Tomb	
Zehra Uslu Bülbül	
Giresun Merkezde Yok Olmuş Bir Vakıf Eseri: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Camisi	177
A Lost Waqf Monument in Central Giresun: Sultan Selim (Hüdavendigâr) Mosque	
Gazanfer İltar - Mehmet Fatsa	
Tahir Paşa ve Mudanya'daki Eserleri.....	199
Tahir Pasha and His Works in Mudanya	
M. Fatih Müderrisoğlu	

Osmanlı Sonrası Bosna Hersek'te Para Vakıfları

Rahman Ademi*

Öz

Saraybosna başta olmak üzere Gornji Vakuf, Donji Vakuf, Varcar Vakuf gibi yerleşim birimlerin, vakıflar sayesinde şehir haline geldikleri malumdur. Para vakıfları ise üretim ve ticareti destekleyerek ekonominin sağlıklı ve verimli olmasına katkıda bulunmuşlardır. Osmanlı idaresi sonrası Bosna-Hersek Müslümanlarının yaşadıkları maddî ve manevî sarsıntının atlatılması noktasında vakıfların çok önemli bir rol oynadıkları görülmüştür. Nitekim Avusturya-Macaristan imparatorluğunun Bosna'yı işgali başlangıcında, yeni idare ile Bosnalı Müslümanlar arasındaki en büyük mücadele bu alanda olmuştur. Zira Avusturya-Macaristan idaresi vakıfların Müslümanlar için hayatî önemini anlamış ve özellikle bu kurumu zayıflatarak yok etmeye çalışmıştır. Zira Müslümanların dinî, sosyal, ekonomik ve eğitim durumu tamamıyla vakıflara bağlı olduğu açıktı. Bu sebepten dolayı Müslümanların direnişi vakıf kurumu ekseninde olmuştur. Halkın bu zorlu şartlarda mevcut vakıflara sahip çıkmaya çalışmakla birlikte, yeni vakıflar kurarak konuyu canlı tutmaya gayret etmiştir. Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde bulunan vakfiyelere göre 1878-1940 yılları arasında Bosna-Hersek'te kurulan vakfın sayısı 488 olmuştur. Bu rakam, halkın vakıflara sahip çıktığını açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı sonrası, Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek, vakıf, para vakıfları.

Cash Waqfs in Bosnia Herzegovina

Abstract

It is known that settlements such as Gornji Vakuf, Donji Vakuf and Varcar Vakuf and especially Sarajevo, have become cities thanks to the waqfs. Cash waqfs helped the economy to be healthy and efficient by supporting production and commerce. It has been seen that the waqfs have played a very important role in order to overcome the material and spiritual depressions experienced by the Muslims of Bosnia and Herzegovina. In fact, at the beginning of the occupation of the Austro-Hungarian Empire in Bosnia, the greatest struggle between the new administration and Bosnian Muslims was in this area of waqfs. Because the Austrian-Hungarian administration understood the vital importance of waqfs for Muslims and tried to destroy this institution by weakening them. It was clear that the religious, social, economic and educational status of the Muslims was entirely dependent on the waqfs. For this reason, the resistance of Muslims was focused particularly on the protection of the institutions of waqf. Although the people tried to protect the existing waqfs in these difficult conditions, they tried to keep the issue alive by establishing new waqfs. The number of waqfs established in Bosnia and Herzegovina between 1878 and 1940 was 488 according to the waqfiyya of the Sarajevo Gazi Husrev Beg Library. This number clearly demonstrates that the people embraced the waqfs.

Keywords: After Ottomans, Austria-Hungary, Bosnia and Herzegovina, waqf, money waqfs.

* Doç.Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; Ankara-Türkiye; ademirahman@yahoo.com

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Bosna-Hersek Vakıflar Müdürlüğü arasında 19 Mayıs 2010 tarihinde imzalanan protokolle, Osmanlı dönemini kapsamak kaydıyla arşivlerde bulunan vakfiye ve diğer vakıf belgelerinin tasnif ve değerlendirme projesi gerçekleştirilmiş ve bu faaliyetin sonunda beş ciltlik bir kitap yayınlanmıştır. Bu projenin yürütülmesi esnasında Osmanlı sonrası dönemde de Bosna-Hersek'te, nukûd (para) vakfı dâhil olmak üzere çok sayıda gayrimenkul vakfının kurulduğu tespit edilmiştir.

Bosna-Hersek devletinin yakın zamanlarda geçirdiği sıkıntılı, savaş ve kargaşa dolu yıllarda çok sayıda Osmanlı eseri ve aynı zamanda vakıf malı olan cami, köprü gibi sanat eserleri ile beraber çok değerli kitap, el yazması ve arşiv belgeleri yok edilmiştir. Sırp ve Hırvatlar tarafından gerçekleştirilen bu insan ve kültür soykırımına karşın, uluslararası kurum ve kuruluşlar durumun seyircisi kalmışlardır. Osmanlı döneminden kalan yazılı eserleri koruyan ve 1537 yılında Saraybosna'nın ikinci kurucusu olarak telakki edilen Gazi Hüsrev Bey tarafından kurulan Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, eserlerin yakılıp yok edilmemesi için savaş sırasında defalarca yer değiştirerek taşınmıştır. Bu sayede sahip olduğu değerli eserler korunabilmiştir. Şarkiyat Enstitüsü içinde ve diğer başka binalarda bulunan değerli el yazması eserler ve arşiv belgelerin çoğu maalesef korunamamıştır.

Bu çalışmanın konusu, günümüzde Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi içinde bulunan, Osmanlı sonrası dönemde yazılan vakfiyelerdir. Söz konusu vakfiyelerin değerlendirilmesi ile Bosna-Hersek'te günümüze kadar devam eden vakıf anlayışının serencamını daha iyi anlamak mümkün olacaktır. Aynı zamanda, söz konusu kütüphanede arşivlenen vakfiyeler sayesinde Bosna-Hersek'te bulunan vakfiyelerin, Boşnakça yazılmış olsalar bile, Osmanlı vakfiyelerinin usul ve üslubunu koruduğu açıkça görülmektedir. Öte taraftan Saraybosna şehri ve Bosna Müslümanları açısından tarihlerinin en zor dönemlerinden biri olan 1910-1945 yılları arasındaki devrede, maruz kaldıkları sıkıntıların giderilmesine vakıfların büyük katkısı olduğu da açıktır.

Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılan hukuki tartışmalar ve Şeyhülislam Ebu Suûd Efendi'nin verdiği fetva sonrası Osmanlı topraklarında, akar

vakıfları ile beraber para vakıfları da kurulmaya başladı. Bu dönemde ve sonrasında Rumeli taraflarında çok sayıda para vakfı kurulmuş; bölgenin ekonomisine ve sosyal-dinî hayatına büyük katkı sağlamıştır. Para vakıflarından elde edilen gelirler, başta camiler olmak üzere, mescit, tekke ve mektep çalışanları ile öğrencilerine destek olarak kullanılmıştır. Özellikle vakıflar konusunda, 16. ve 17. yüzyıllar Bosna-Hersek'in "altın dönemi" olarak zikredilmektedir. Bu devirde sadece vakıfların sayısı artmamış, genel olarak Bosna-Hersek'te kalkınma ve refah en üst seviyelere çıkmıştır. Cami, mektep, medrese, köprü, hamam, han, değirmen, fırın ve dükkân gibi akar ve hayrat vakfeden zenginlerle beraber nispeten fakir olan kimseler de bu alanda faaliyet göstererek kuyuların kazılması, yol ve çeşmelerin inşası, meyve ağaçlarının aşılması gibi hayrî işlerde görev almışlardır. Vakıflar sayesinde hayırda yarışmak, toplumun tüm katmanları arasında takdir edilen bir gayret olarak yaygınlaşmıştır (<http://vakuf.ba>).

Bosna-Hersek'te vakıflarla ilgili ilk resmi kaydın, 1540 tarihli 211 Numaralı Tapu Defteri'nde tespit edildiği iddia ediliyor ise de, (Mahmutović, 2007: 27) buradaki ilk vakıflarla ilgili bilgilere 1530, 1540, 1570 yıllarındaki tapu tahrir defterlerinde de rastlamak mümkündür. En büyük ve en bilinen vakıflar ise 15. ve 16. yüzyıllarda kurulmuştur (Zlatar, 2011: 19-20). Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Bosna-Hersek'teki vakıflar, idarenin tam koruması altındaydı. 1878 yılındaki Berlin Kongresi sonrasında fiilen, 5 Ekim 1908 tarihinde ise hukuken Avusturya-Macaristan imparatorluğunun bir parçası haline getirilen Bosna-Hersek, buradaki tüm dinî kurumlar ile beraber vakıflar da zorlu bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Aslında İmparatorluk'un, uluslararası hukuka uygun olarak mevcut durumu koruması gerekiyordu (Durmuşeviç, 2011: 113). Ancak bu Hıristiyan devletin vakıf işlerine karışması Müslümanlar nezdinde büyük rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. Hatta Müslüman Boşnaklar, "Muhammed'in pis dini" sebebiyle gerilemeye mahkûm ve bunun için Hıristiyanlaştırma tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır (Feyziç –Çengiş, 2011 : 107). Bu tür sözlü ve yazılı tehditlerle birlikte vakıflar ve vakıf malları gasp edilmeye devam etti. Mesela bir mezarlığın parka dönüştürülmesi büyük bir tepkiye sebep olmuştu (Durmuşeviç, 2011: 115). Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan arasında konuyla ilgili yapılan görüşme ve

anlaşmalar fazla bir iyileşme sağlayamadı (Salkıç, 2011: 28-29). 21 Nisan 1879 tarihinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşmada (Avusturya-Macaristan) idare(s)i "... Müslümanların şerefine, adetlerine, dini ve bireysel özgürlüklerine ve mallarına herhangi bir zararın gelmemesi için" azami gayret gösterecektir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Müslümanların vakıflar idaresine, şer'î mahkemeler ve eğitim alanında düzenlemeler yapmıştır. Dahası, idare, vakıfların Müslümanlar için ne derece önemli olduğunu görerek, vakıfları kontrol etmekle, vakıf gelirlerinden maaş alan din görevlilerini istediği gibi yönlendirmek imkânına sahip olacağını biliyordu (Popovic, 1995: 200-201). 1884 yılında Bosna-Hersek'in ilk reisü'l-ulema'sı olan Mustafa Hilmi Hacıomeroviç'in vakıfların ancak şeklen idarecisi konumunda idi. Gerçek idareci hükümet adına İstvan Kassay idi (Durmişeviç, 2011: 113). Bu duruma karşı Boşnak Müslümanlar itiraz ederek, din ve vakıf gibi hususlarla alakalı özerklik talep etmişlerdir. 1909 yılında bu çabalar sonuç vermiş ve *Bosna-Hersek İslam Din ve Vakıf-Maarif İşlerinin Özerkliği Nizamnamesi* yayınlanmıştır (Furat, 2013: 82). Tabiidir ki bu nizamname, vakıflarla birlikte Müslümanların sorunlarına tam olarak çözüm getirememiştir. Avusturya-Macaristan döneminde vakıf mallarına verilen zarar, Müslümanları imparatora gönderdiği çok sayıda mektupta dile getirilmiştir. Bu mektuplardan birinde, Foynica'ya bağlı Grojdani köyünde Katoliklerin vakıf arazisini gasp ettikleri, hükümetin, Vişegrad Sokollu Mehmed Paşa köprüsü yanındaki mezarlığı yıkıp taş ocağı kurduğu, mezar taşlarının kırılıp yolda çakıl yerine kullanıldığı, Çayniçe'de gayrimüslimlerin mezarlık arazisi üzerine evler inşa etmelerine müsaade edildiği, Mostar'daki Lakişiç mezarlığı üzerine tren istasyonu ve sair binaların inşa edildiği, Mostar'da Zahum mahallesi mezarlığı, Katolik bir papazın şahsi bahçeye çevirdiği, Mostar'ın başka bir yerinde mezarlık üzerinden yol yapıldığı, Banja Luka'da Müslüman mezarlık gezi parkı ve içinde kamuya açık bir tuvaletin inşa edildiği ifade edilmiştir (Durmişeviç, 2011: 118). Böylece her biri vakıf olan mezarlıklar üzerine, isteyen istediğini inşa eder hale gelmiştir. Vakıf mallarına karşı olumsuz tutum Sosyalist Yugoslavya döneminde

de devam etmiştir.¹

I. Dünya Harbi sonrasında kurulan başlangıçta Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, 1929 yılından sonra ise Yugoslavya Krallığı idaresi, vakıflar için sıkıntılı dönemin devamı olmuştur. Mehmed Cemaludin Çauşeviç² bu sıkıntılı zamanlarda vakıf kurumunun yeniden teşkilatlanması ve etkisinin güçlendirerek arttırılması için çaba sarf etmiştir (Kariç, 2011: 51). Ancak bu çabanın sonuçsuz kaldığı görülmüştür. Bu dönemde "toprak reformu" adı altında Müslüman beylerin sahip oldukları 1.175.305 hektarlık toprak ile vakıf arazisi özellikle Sırp köylülere dağıtılmıştır. Hatta Bosnalı beylerin bir kısmı bu esnada öldürülmüştür (Durmişeviç, 2011: 120).

Osmanlı sonrası Bosna-Hersek Müslümanları çok büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Gerek Avusturya-Macaristan idaresi, gerekse Krallık Yugoslavya ve Sosyalist Yugoslavya dönemlerinde, çeşitli bahaneler ileri sürülerek şahsi mallar ve hatta kurumsal olarak cami ve tekkelere ait olan mal ve mülkler devlet ve bazen de şahıslar tarafından gasp edilmiştir. Bu esnada, ileri gelen ve nispeten zengin olanlar 1913 yılında, bir tür vakıf olan "Merhamet" derneğini kurarak gittikçe fakirleşen Müslümanlara destek olmaya çalışmışlardır. Baskılara ve olumsuz hayat şartlarına dayanamayan çok sayıda Boşnak Türkiye'ye göç etmiştir.

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey kütüphanesinde bulunan vakıf belgelerine göre Krallık Yugoslavya döneminde kurulan vakıfların büyük çoğunluğu akar vakıftır. Para vakfı olarak kurulanlar daha çok I. Dünya Harbi dönemine kadar tesis edilmiştir. I. Dünya Harbi sonrasında, yirmi sene zarfında kurulan yüz doksan vakıftan sadece altısı para vakfı veya hem akar hem de para vakfı hüviyetini taşımaktadır. Bu vakfiyelerin özelliği klasik para vakıflarından farklı olarak ya istirbâh edilmemeleri veyahut ribhin kaç olduğunun zikredilmemesidir. Zira paranın esnafa borç olarak değil, bankalara vadeli olarak yatırıldığı anlaşılmaktadır. Bu husus,

1 Bu esnada sadece Saraybosna'da 24 cami yıkılmıştır. 204.000 metrekairelik Müslümanlara ait mezarlıklar tahrip edilmiş, vakıflara ait toplamda 2571 metrekairelik dükkânlar yıkılmıştır. Aynı şekilde vakıflara ait 103 707 metrekairelik ev ve arsa yıkılmış, yine vakıflara ait 536 023 metrekairelik bağ, bahçe, tarla ve benzer arazi millileştirilerek el konulmuştur. Bkz. Nijazija Koştovic, *Sarajevo izmedju dobrotvorstva i zla, El-Kalem*, Sarajevo 1995.)

2 Bosna-Hersek'in reisü'l-ulema'sı. 1914 yılında atanmış, 1930 yılında ise görevinden istifa etmiştir. 1938 yılında vefat etmiştir.

I. Dünya Harbi öncesinde Avusturya-Macaristan idaresi altında, sonrasında ise Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (1918-1029) ve Yugoslavya Krallığı'nın (1929-1945)³ sebep olduğu Bosnalı Müslümanların dini özgürlükler bakımından zor durumlarına işaret etmektedir. Bankalarda yatırılan para ve hisse senetlerinin geliri vakfedilmiştir ki, bu durum para vakıfları uygulamaları bakımından son derece dikkat çekicidir. Anlaşıldığı kadarıyla Müslümanlar, para vakfı hususunda İslâm ulemasının verdiği fetvalara uygun olarak davranışlar geliştirmemiş, paralarını devlet bankalarına veya hisse senetlerine yatırmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca bu durumun Boşnakların dini kurumları tarafından da onaylandığı görülmektedir. Bu itibarla Osmanlı sonrası Bosna-Hersek'te kurulan para vakıflarının yapısı ve özelliği çok farklıdır. Bu dönemde kurulan akar vakıflar eski dönemle aynı özellikleri taşıırken, nukûd vakıfları alışlagelen uygulamalardan farklı bir tecrübe olarak karşımıza çıkmaktadır. Boşnak Müslümanlarının 20. asırdaki en büyük âlimlerinden Hüseyin Dzozo'nun (Cozo), para veya menkul vakfı konusundaki fetvası önemlidir. Kendisi, Hanefi mezhebinde geliştirilen içtihadı uygun olarak para vakıflarının kurulmasını uygun bularak, yaygınlaşması için teşvik etmiştir. Öyle ki, arazisini vakfetmek isteyen bir Müslümana, o esnada kurulma aşamasında bulunan İlahiyat Fakültesi'ne yardım maksadıyla, arazisini satıp parayı vakfetmesinin daha uygun olacağını söylemiştir (Ljevaković, 2011: 82-83).

Söz konusu dönemde para vakıflarının dağılımı da ayrıca dikkat çekmektedir. Vakıfların fazlaca olduğu Saraybosna, Mostar, Vişegrad ve Travnik gibi şehirlerden hiç birinde, iki dünya savaşı arasındaki bu dönem içinde para vakfının kurulmadığı görülmüştür.

Osmanlı Döneminde kurulan vakıfların sayısı binlere ulaşarak Bosna-Hersek'in dinî, iktisadî, sosyal, kültürel ve eğitim hayatının ana omurgasını oluşturmuşlardır. T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Bosna-Hersek Vakıflar Müdürlüğü ortak bir proje gerçekleştirerek, Osmanlı Dönemi Bosna vakıflarının tespitini yaptırmış ve 2016 yılında *yayınlamışlardır* (Bosna-Hersek Vakfiyeleri, 2016).

Gerek akar vakıflarının gerekse nukûd vakıflarının

3 Aslında devlet aynı devlettir. Sadece ilk dönemde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, ikinci dönemde ise Yugoslavya Krallığı olarak ismini kullanmıştır.

Bosna-Hersek halkı ve ekonomisi için önemi, söz konusu vakıfların tahrip edildikleri zamanlarda daha net ortaya çıkmıştır. Bölgenin Avusturya sınırında bulunması sebebiyle, başarısız Viyana kuşatması sonrasında Kutsal İttifak ordularının saldırıları sonucu büyük bir yıkıma maruz kaldı. Bu süreçte sadece Saraybosna'da 160 cami ile 6.000 kadar ev Avusturya komutanı Eugen Savoylu tarafından yıkılıp yakılmıştır (Kaleşi, 2014: 317). Tabiatıyla bu büyük yangın ve tahribat esnasında tamamıyla vakıf eseri olan camiler etrafında bulunan mektep, medrese, hamam, imaret yanında iktisadî hayatın merkezi olan ve yine büyük bir kısmı vakıf olan çarşı da yanmıştır. O esnada para vakıflarının büyük bir kısmı aynı zamanda hayrat vakfı olmaları sebebiyle büyük bir yıkımla karşı karşıya kaldığı açıktır. Ancak devletin diğer imkânlarıyla beraber vakıfların desteği sayesinde bu tahribat zor da olsa tamir edilerek hayat normale dönmüştür.

1878 yılında Bosna-Hersek'i işgal ederek idare etmeye başlayan Avusturya, kısa süre içinde vakıfların önemini anlamış ve ona göre tedbir almaya başlamıştır. 1884 yılında gayrimenkulleri tespit edecek Gruntovnica (Tapu) Kanunu çıkarılarak tescil ve kayıt işlemleri 1908 yılında tamamlanmış oldu. Ayrıca tamamıyla vakıf olan bazı cami, mektep, medrese ve mezarlıklar yıkılarak yerine kilise veya başka binalar yapılmıştır. I. Dünya Harbi sonrasında kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı dönemi de vakıflar için eski döneme benzer bir yağma ve yıkım dönemi olmuştur. Bu hükümet, toprak reformu adı altında Boşnak Müslümanlarına ait olan ve sahip olduklarının toplamının üçte ikisini teşkil eden 1.076.685 hektar toprağı gasp ederek Sırp'lara dağıtmıştır. Aynı hükümet 1918-1939 yılları arasında vakıflara ait olan yaklaşık 4 milyon dönüm, Bosnalı beylerine ait 12.5 trilyon dönüm araziye ise el koymuştur. Bu arazinin toplamı Bosna'nın % 27,6'sını oluşturmaktadır (Mahmutovic 2007: 28-30). Resmi istatistiklere göre Osmanlı idaresinin sonlarında Bosna-Hersek'te 917 mektep, 43 medrese ve 28 rüşdiye vardı (Popovic, 1995: 202; Djurdjev 1992: 304). Benzer bir rakamı başka araştırmalarda görmek mümkündür (Begic 2018: 8). Mektep ve medreseler vakıf eseri olarak yine vakıflarca desteklenen kurumlardı. Kırk yıllık Avusturya-Macaristan idaresi esnasında Bosna Hersek'teki medreselerin sayısı değişken olmuştur. 1882 yılında 39, I. Dünya Harbi'nin ilk senesine gelince 16'ya düşmüştür (Şukriç, 1988: 44).

Bosna Hersek Müslümanlarına ait ve vakıf malı olan birçok gayrimenkulün tahribatına sebep olan diğer bir husus ise 1928 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiş olan zamanın Bosna-Hersek Müftüsü (Reîs'ül-ulema) Dzermaludin Çauşeviç'in sözleri olmalıdır. O, Türkiye'de gördüklerini naklederken, vakıf mallarının zamanın gerektirdiği şekilde değerlendirilmesinin uygun olacağını açıklamıştır (Boufarel, 2010: 70).

Osmanlı sonrasındaki dönemin Bosna Müslümanları için her bakımdan en sıkıntılı süreç olduğu kuşkusuzdur. Bu zaman zarfında muhtaç durumdaki Müslüman halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan vakıflar ile zengin hayırseverler iyice zayıflatılmıştır. Ayakta kalan Müslüman tüccar ve iş adamı ise rejim tarafından uygulanan çifte standart dolayısıyla verimli üretim yapmaktan ve dolayısıyla da kar etmekten mahrum bırakılmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen varlıklı Müslümanlar hayrî vakıflar kurmaya devam ettiler. Ancak nukûd vakıfların kurulmasının ciddi olarak azaldığı açıktır. Bu durumun sebebini, Müslümanların hayatını düzenleyen ve idare eden teşkilatın tamamının zayıflaması ve gayrimüslimlerin kontrolünde olmasına bağlamak gerekir. Zira bu dönem zarfında Müslümanların sayısı büyük bir düşüşe geçmiş, Türkiye'ye doğru muhaceret kitlesel boyuta ulaşmıştır. 1908 yılında hukuken de Avusturya parçası haline gelen Bosna-Hersek, Müslümanlar için yaşanmaz bir hal almıştır. Öyle ki, 1921 yılında Müslümanların oranı Bosna-Hersek'te % 31,1, Krallık içinde ise sadece % 4.9 olarak tespit edilmiştir (Boufarel 2010: 70). 1878-1918 yılları arasında ve Avusturya döneminde Bosna Hersek'ten hicret eden Müslümanların sayısı çok net değildir. Siyasi sebeplerden dolayı Avusturya hükümetinin muhacir sayısının az gösterdiğini varsaymamız mümkündür. Müslümanların göçü ile alakalı sayılar resmi Avusturya hükümeti tarafından 63.000 olarak verilmiş ise de, başka kaynakların ortaya koyduğu rakamlar üç katına kadar çıkmaktadır (Bandzovic, 2006: 338).

Geçtiğimiz asrın yetmişli yıllarından itibaren Bosna-Hersek'te vakıfların tesisi hızlanmıştır. Bu hususta Bosna Hersek İslam Birliği yetkililerinden Ahmed Smajlovic ve Huseyin Dzozo'nun teşvikleri önemlidir. Bu dönemden itibaren medrese, ilahiyat Fakültesi, Gazi Husrev Bey Kütüphanesi veya bazı camilerin ihtiyaçları için arazi veya para vakıfları kurulmaya başlamıştır. (Çajlakoviç, 2009:254)

Osmanlı sonrası ve II. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde bulunan ve 'Sijil Vakufname 3' diye tasnif edilen dosyada tam olarak 488 vakfiye sureti bulunmaktadır. İlk vakfiyenin tarihi 22 Nisan 1910, (Sicil 3:1) son vakfiyenin tescil edildiği gün ise 16 Mart 1945'tir (Sicil 3:381).

Bu çalışmada on bir adet vakfiye değerlendirilmiştir. Bunlardan yedisi 1910-1919 yılları arasında, dördü ise 1930-1937 yılları arasında tarihlenmiştir.

1. Hacı Abdullah oğlu Smayıç Adem Vakfı, Tuzla/Selyublye

11 Rebûlâhir 1328/22 Nisan 1910 tarihli vakfiye, Tuzla'ya bağlı Selyublye köyü sakinlerinden Hacı Abdullah oğlu Smayıç Adem'in para vakfı olarak tescil edilmiştir. Mütevelli olarak tayin edilen Hafız Osman Efendi'nin de hazır olduğu vakfiye tescilinde, 130 kron vakfedilerek her sene % 8 ile istirbah edilerek elde edilecek gelirin köyde bulunan sıbyan mektebinin muallimine tahsis edilmesi şart koşulmuştur (Sicil 3:8-9).

2. Muynkanoviç Mumin Vakfı, Tuzla/Selyublye

Diğer bir para vakfı da 26 (ay yok) H. 1329/M. 1911 tarihlidir. Bu vakfın sahibi Tuzla'ya bağlı Selyublye köyü sakinlerinden Muynkanoviç Mumin, mütevelli olarak tayin eylediği köylüsü Smayıç Hafız Osman mahzarında 100 kron parayı vakfetmiştir. Paranın % 8 olarak istirbâh edilmesi ve elde edilen gelirin tamamının aynı köyde bulunan sıbyan mektebinde muallimlik yapan zata verilmesini şart koşmuştur (Sicil 3:7).

3. Derviş oğlu Hüseyin Dervişeviç Vakfı, Tuzla/Selyublye

12 Muharrem 1330/2 Ocak 1912 tarihli vakfiyenin konusu da para vakfidir. Tuzla'ya bağlı Selyublye köyü sakini Derviş oğlu Hüseyin Dervişeviç 50 kronu vakfetmiştir. Meblağın her sene % 8 olarak istirbah edilerek elde edilecek gelirin aynı köyde bulunan sıbyan mektebinin muallimine verilmesini istemiştir (Sicil 3:7-8).

4. Odabaşîç Mahmud Ağa kızı Zarife hatun Vakfı, Tuzla/Puraçîç

28 Cemaziyelevvel 1330/15 Mayıs 1912 tarihli vakfiye.

Tuzla'ya bağlı Puraçîç köyü sakinlerinden merhum Meşumiç Hacı Ali Bey metrukesi merhum Odaba-

şiç Mahmud Ağa kızı Zarife hatun, Şikulye köyü sakini Hacı Sülyaga'nın hazır olduğu tescil toplantısında 1000 kron parayı vakfetmiştir. İstirbah "vech-i şer'î" olarak belirtilmiş, yüzdesi zikredilmemiştir. Elde edilen neması on sehme ayrılıp yedi sehmi Puraçiç camiinde Ramazanlarda mukabele okuyanlara, birer sehmi aynı camiinin imamına ve Şikulye köyünün sıbyan mektebi muallimine verilmesi (birer hatim okumaları kaydıyla), bir sehmi de adı geçen muallimine muallimlik vazifesi olarak verilmesi şart koşulmuştur (*Sicil* 3:9-10).

5. Paşiç Alibeg Vakfı, Biyelyina

Bu vakfiye 12 Haziran 1914 tarihlidir. Vakıf büyük ve zengin akarlara sahip olmakla beraber çok ilginç ve dikkat çekici para vakfı kısmını da içermektedir. Şartlar arasında akarların tamir ve bakımı genelde tüm vakfiyelerde mevcuttur. Ancak burada şöyle bir durum söz konusudur: "ve yahud maazallah te'âlâ vakf-ı mezkûra bir halel târî ve ya muhterik olur ise hâl-i sâbıkaya irca' için "Rezervni fond" (yedek fon) içine terk ve beher sene bankaya tevdi ve irbâh oluna" diye şart koşulmuştur (*Sicil* 3:1). Bu Yedek Fonu'nun şer'î gerekçesi ve uygulaması hakkında yaptığımız araştırmalar sonucunda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Bu vakfiye Osmanlıca olarak kaydedilmiştir.

6. Yusuf oğlu Mehmed Mehanoviç Vakfı, Tuzla/Yukarı Tuzla

13 Haziran 1914/19 Receb 1332 tarihli vakfiye ise yine Tuzla'ya bağlı Yukarı Tuzla kasabası sakinlerinden Mehanoviç Mehmed bin Yusuf'un 400 kron değerindeki para vakfı hakkındadır. Bu meblağın "ala vechi'l-helal" % 10 hesabı üzerine istirbâh edilmesi ve hâsıl olan nemasından elde edilen gelirin %10'unu mütevelliyeye, geri kalan meblağın yarısı Tuzla'nın Mostar mahallesinde bulunan caminin imam ve hatîb vazifesini yapan zata, diğer yarısı cami-i mezkûrun tamiratına sarf edilmesi şart koşulmuştur (*Sicil* 3:6). Vakfiye Osmanlıca olarak kaleme alınmıştır.

7. Hacı Osman oğlu merhum Hacı Hüseyin Ağa Vakfı, Tuzla/Yukarı Tuzla

Diğer bir vakfiye 14 Kasım 1914/25 Zilhicce 1332 tarihli ve Yukarı Tuzla kasabasında sakin olan merhûm Kuşlagiç Hacı Osman oğlu merhum Hacı Hüseyin Ağa'nın 2400 kron değerindeki para vakfıdır. Bu meblağın % 10 hesabı ve vech-i şer'î üzere istirbâh edilmesi ve hâsıl olan ribihten yirmi kron mü-

teveli, iki yüz kron Hacı İskender camiinde imam olana verilmesi, baki kalan yirmi kronun ise aynı camiin aydınlatılması için sarf edilmesi şart koşulmuştur. Vakfiye Osmanlıca olarak yazılmıştır (*Sicil* 3: 3-4).

8. Devlet Hanım İbrahimbegoviç- Eminagiç Vakfı/ Banya Luka

Devlet Hanım, İbrahimbegoviç- Eminagiç adına Banya Luka'da 1919 yılında bir vasiyetname hazırlatarak para vakfının şartlarını vasiyet olarak açıklayıp kayda geçirtmiştir. Bu vasiyetnameye göre Devlet Hanım 15 000 kron parayı vasiyet etmiştir. 5 000 kronu vefatından sonra kendi defin ve cenaze masraflarının karşılanması ile iskat-ı salat için, 5 000 kron ise kendi adına sâlih bir kimsenin hac yapması için, geri kalan 5 000 kronun ise Banya Luka Küçük Çarşısı'nda bulunan camiinin vakfına ilave olarak vakfedilmesini talep etmiştir. Gerekçe olarak söz konusu vakfın "ziyade muhtaç bulunan bir vakıf olduğu" şeklindeki açıklama kayda geçmiştir. Bu paranın murabaha-i şer'iyyesinden elde edilecek olan gelirin tamamını, bu seneki Ramazan ayında başlamak üzere bir hafızın kırk gün boyunca kendi ruhu için Yasin-i Şerîf okumasına şart koşmuştur (*Sicil* 3:33). Bu vasiyetname Osmanlıca olarak kayda alınmıştır.

9. Hacı Mehmed Cafıç Vakfı, Tuzla/Oraşye

Diğer bir vakıfname Oraşye kasabasından Hacı Mehmed Cafıç'ın vasiyetle vakfettiği 150 000 kron ile ilgilidir. Hacı Mehmed Cafıç 27 000 kron değerinde ve *İlk Müslüman Bankası*'nda bulunan 100 hissesini ve 123 000 kron nakit parayı vakfetmiştir. Vakfın mütevellisi olarak Vâkıfın oğlu Hüseyinaga Cafıç tayin edilmiş, onun vefatından sonra ise yine ailesinden en yetenekli ve en iyilerin müteveli olarak atanmasını şart koşmuştur.

Vakfın gelirleri şu şekilde dağıtılmıştır:

1. Vakfın idaresine gelirin %10'u,
2. Devlete verilmesi gereken vergiler ve harçlar,
3. Mümkünse her ay bir hatm-i şerîf okuması karşılığında Oraşye Aziziye Camii imamına tüm gelirlerinin %10'u verilmesi gerekir. Her ay bir hatm-i şerîf mümkün değilse en azından iki ayda bir hatm-i şerîf okunarak vâkıfın ruhuna hediye edilmesi,
4. Geri kalan para Oraşye kasabasında bulunan

erkek ve kız mekteb-i ibtidâiye'nin ihtiyaçları için harcanması,

5. Yine de para kalırsa veya 4. Maddedeki hususa para ayrılması gerekmiyorsa, mütevellinin karar verip uygun göreceği ve umumi hayır alanlarda harcanması uygun görülmüştür. Aynı zamanda mütevellî tüm bu parayla (150 000 kron) gayri menkul alıp hayırlı yolda kullanılmasını sağlayabilir (*Sicil 3:61*). Bu vakfiye tarihsiz olarak kaydedilmiştir. Ancak bir önceki sayfada bulunan kaydın 1930 yılının Temmuz ayını gösterdiğinden bu vakfiyenin tarihinin de bu tarihe yakın olduğu tahmin edilebilir. Bu vakfiye Boşnakça el yazısı olarak kayda alınmıştır.⁴

10. Feyzullah Çavkiç Vakfı, Bihaç/Çavkiç

Bihaç Şeriat Mahkemesi'nin 240/34 sayı ve 12 Kasım 1934 tarihli kararı ile Bihaç'a bağlı Zalojye-Çavkiç doğumlu ve Bosanska Krupa'da yaşayan emekli öğretmen Feyzullah Çavkiç'in toplamında 3 000 dinar değerinde ve Belgrat İmtiyazlı Ziraat Bankası'nda bulunan 6 hissesi para vakfı olarak kaydedilmiştir.

Vâkıfın kararına göre bu hisselerden elde edilen gelir, idari masraflar çıktıktan sonra, Bihaç'a bağlı Zalojye-Çavkiç cemaat camiinde imamlık yapan her kimseye verilecektir. Buna karşın imam ebedî olarak ve ayda en az iki defa Cuma namazı sonrasında camide bulunan cemaate va'az-ı nasihat ederek, vaaz sonunda vâkıfa hayır dua etmekle mükelleftir. Bu para vakfının idaresini Bihaç'a bağlı Zalojye-Çavkiç cemaat camii vakfının mütevellisi olan Salih Çavkiç, onun vefatından sonra kim tayin edilirse o yapacaktır (*Sicil 3:283*). Vakfiye Boşnakça ve daktilo ile yazılmıştır.

11. Dervişe Hacıbegoviç-Tezkereciç Vakfı, Bugoyno/Donyi Vakuf

8 Mayıs 1937 tarihinde Bugoyno Şeriat Mahkemesi hâkimi Rüstempaşiç'in huzurunda hazırlanan vakfiye vasiyet marifetiyle, Bugoyno'ya bağlı Donyi Vakıf kasabası sakinlerinden merhume Dervişe Hacıbegoviç-Tezkereciç'in adına tescil edilmiştir. Kendisine ait mirasın üçte biri olan ev, dükkân ve arsa olarak tespit edilen gayrimenkullerle beraber Dervişe hanım ayrıca 4 000 dinar nakit para

Saraybosna'da yaşayan Ahmet Basari'de borç olarak, 11.046 dinar ise muhafaza etmesi için Saraybosnalı Fahribeg Miralem'de bulundurmıştır. Saraybosna Vakıf Müdürlüğü'nün 3 Mart 1937 tarih ve 2988/37 sayılı kararlar, talebine binaen Dervişe hanıma ait olan 4 000 dinar alacak ile 11.046 dinar nakit paranın para vakfı olarak tescil edilmesi uygun bulunmuştur.

Bu paranın kullanılması ile alakalı şartlar şu şekilde olmuştur: 4 000 dinar tutarındaki alacağın Saraybosna'da inşası planlanan Kız Yetimhanesi Fonu'na aktarılması, geri kalan 11 046 dinar nakit para ile gayrimenkul alınması ve çeşitli hayırlarda kullanılması talep edilmiştir. Vakıfnamede alacak olarak tespit edilen 4 000 dinar ile nakit olarak muhafaza edilen 11.046 dinar paranın gayrimenkuller ile beraber vakfedildiği ifade edilmiştir. Ancak bu paranın nukûd vakfı olarak murabaha edilmesi değil, gayrimenkule tahvili şart koşulmuştur (*Sicil 3:256-257*).

Değerlendirme

1910-1914 yılları arasında kurulan para vakıflarının istirbah oranı %8 ile %10 arasında değişmektedir. Bu dönem nisbî olarak istikrarlı olarak adedilebilir. Para vakıflarında istirbahın tespit edilerek ve tıpkı Osmanlı dönemindeki gibi uygulanması da esasında bu iktisadî düzene işaret etmektedir. Tuzla/Puraçiç'te Zarife hatun tarafından kurulan 1 000 kronluk para vakfı bunun istisnasıdır. İstirbah kavramı kullanılmakla beraber bu vakıfta herhangi bir yüzde oran belirtilmemiştir. Hâlbuki 1912 yılında aynı kazada kurulan başka bir vakıf daha vardır ve bu vakıfta %8'lik bir istirbahtan bahsedilmektedir (*Sicil 3:7-8*).

I. Dünya Harbi sonrasında kurulan para vakıfların diğer vakıflara nazaran oran olarak düşmesi ve var olan para vakıflarının istirbah oranlarının tespit edilememesi ekonomik sıkıntı ve istikrarsızlığı düşündürmektedir. Bu itibarla 1919 yılından sonra Sırp-Hırvat-Sloven krallığında dört farklı para tedavülde idi. Bosna Hersek içinde ise iki, Avusturya Kronu ve Sırp Dinarı kullanılmaktaydı. Kurulduktan kısa bir süre sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı finansal krize dūçâr oldu (Mijatovic, 2014: 28). Krallık, özellikle 1920'li yılların ilk yarısında ciddi bir iktisadî kriz ile karşı karşıya kalmıştır (Paradzic ve Zidar-Smic, 2017: 43). Buna göre iki dünya savaşı arasındaki dönem ekonomik açıdan çalkantılı ve verimsiz olarak nitelenebilir. Ayrıca para vakıfları-

⁴ Vakfiyenin 1930 yılına ait olup olmadığından emin olmadığımızı ifade edelim. Zira Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 1920 yılında tek paranın tedavülde kalması için karar almıştır. Bu sebepten dolayı bu vakfiye daha eski tarihli de olabilir.

nın gelirin, kefil karşılığında esnafa herhangi bir yüzde üzerine kredi olarak verilmesi söz konusu bile değil. Aksine, gelir banka faizine bağlanmıştır. Bu durum, Allah rızasının gözetildiği vakıf anlayışı ile paradan para kazanmak üzere işleyen faize dayalı sistemin herhalde zorunlu karşılaşmasıdır. Açıkça ki Bosnalı Müslümanlar, çaresiz kaldıkları için ve çok sevdikleri vakıf kurumunu ayakta tutmak için bu büyük çelişkiyi göze almışlardır. Yatırdıkları paranın, para olarak değil de hisse senedi olarak bankalarda değerlendirilmesi bu çelişkinin getirdiği yükten kurtulma çabası olsa gerektir. Bu hususu bütünüyle ortaya çıkarabilmek için Saraybosna Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Fıkıh hocası Doç. Dr. Mustafa Hasani beyle görüşme yapıp, konunun fikhî izahını sorduk. Ancak bu olay hakkında kendisi bir bilgiye sahip olmadığını ifade etmiştir. Bununla yetinmeyerek Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde bulunan dinî idarenin kayıt defterlerinde araştırma yapıp, konuyla alakalı bir karar bulmaya çalıştıysak da başarılı olmadık. Doç. Dr. Mustafa Hasani konuyla ilgileneneğini ifade etmiştir. Umarız ki yakın zamanda bu konuda açıklayıcı bir bilgi gelir ve bu uygulamayı gerekçeleriyle beraber anlamış oluruz.

1919 yılında Devlet Hanım tarafından Banya Luka'da vasiyetle kurulan para vakfının uygulaması dikkat çekicidir. Devlet hanım vakfettiği 15 000 Kron'u üç eşit kısma bölüp, bir bölümü kendi iskat-ı salat, defin ve cenaze masrafları için, ikinci bölümü kendi adına bedelen hac yapılması için ve üçüncü bölümü zor durumda bulunan bir cami vakfına vakfetmiştir. Vakfeder iken açıkça gelirden bahsetmiştir ki bunu murabaha-i şer'iyesi diye tanımlamıştır. Buna göre bu paranın diğer vakfın parçası olarak ancak para vakfı şeklinde kalması şart kılınmıştır.

Değerlendirdiğimiz nukûd vakıfları arasında Oraşye kasabasında Hacı Mehmed Cafiç'in muhtemelen 1930 yılında kurduğu 150 000 kron'luk para vakfı en büyük vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır. 23 000 kronluk hisse senedi haricindeki paranın tamamının bankada (İlk Müslüman Bankası⁵) değerlendirildiği anlaşılmıştır. Para vakıflarının ban-

kalarda değerlendirilmesinin zorunluluktan olduğunu düşünüyoruz. Zira bilhassa Müslüman esnaf bu dönemde çökmüş, şer'î kurallara uygun para vakıflarından borç alacak tüccarların sayısı iyice azalmıştır. Akar vakıflarının sıkıntıları nispeten daha az olması dolayısıyla, bu dönemde kurulan vakıfların çoğunun akar şeklinde olması, insanların şer'î olarak daha uygun ve daha sakıncasız bir tercihte bulduklarını tahmin ettirmektedir.

Para vakıflarından elde edilen gelirin kullanımına bakılacak olursa, en ziyade eğitim alanında kullanıldığı anlaşılacaktır. Tuzla yakınında bulunan Sel-yublye karyesinde kurulan para vakıflarının gelirlerinin tamamı köydeki Sibyan Mektebi muallimine şart koşulmuştur. Diğer vakfiyelerdeki şartlara göre ise gelirlerin cami tamirâtı, cami aydınlatılması, vaaz verilmesi, hatim okunması, Yasin suresinin okunması ve bir kız ve erkek iptidai mektebin ihtiyaçları için kullanılması şart koşulmuştur.

Vakfiyelerin çoğu, özellikle 1910-1920 yılları arasında Osmanlıca olarak yazılmış, sonrakiler ise Boşnakça kaleme alınmıştır. Bunun sebebi, artık bu dönemden sonra Osmanlıca yazabilecek insanların bulunmayışı olsa gerektir.

Sonuç

Osmanlı sonrası dönemin Balkan ülkelerinde yaşayan Müslümanların ne derece zor ve sıkıntılarla dolu olduğu malumdur. Bu dönemde Bosna-Hersek Müslümanları zamanın süper güçlerinden biri olan Avusturya-Macaristan'ın bir parçası olmuştur. İşgalin hemen başında yeni idare, Boşnakların Osmanlı Devleti ile olan en kuvvetli bağını kesmiş, baş müftü mesabesinde olan Reîsü'l-ulema olarak kendi istediği kişiyi atamıştır. Bununla birlikte derhal vakıf mallarını çeşitli bahanelerle gasp ederek, Boşnakların en önemli maddî imkânlarını yok etmeye başlamıştır. Bunlarla yetinmeyerek zengin Müslüman beylerin ellerindeki toprakları da çeşitli idarî yöntemler kullanarak dönüştürmüş, beylerin mülkiyetinden çıkarmıştır. İşgalci devletin bu idarî tasarruflarına karşın Boşnaklar *vakıf ve meârif otonomisi* için mücadeleye başlamışlardır. Bu mücadeleyi daha etkili kılabilmek için vakıf kurmaya devam etmişlerdir. Bu maksada yönelik sadece 1878-1940 yılları arasında 488 adet vakıf kurmuşlardır. Kurulan bu vakıfların büyük çoğunluğunun akar vakfı olması, Hıristiyan bir idarenin altında yaşamının bir zorunluluğu olarak görülmektedir. Nitekim para vakıflarının bankalarla ilişkilendirilmesi de bu zorunluluğun bir sonucu olsa gerektir.

5 Bosna- Hersek Arşivleri tarafından "Bankalar Tarihi" olarak yapılan çalışmada Prva Muslimanska Banka diye bir bankaya rastlayamadık. Ancak Müslümanların iki büyük cemiyetinden biri olan Gayret tarafından 1921-1942 yılları arasında faaliyet gösteren bir bankadan bahsedilmektedir. İslam Kalkınma Bankası öncülüğünde İslamî kurallara uygun faaliyet gösteren ilk banka olan Bosna Bank International (BBI) ise ancak 2000 yılında kurulmuştur. Ayrıntılar için bkz. <http://www.arhivbih.gov.ba/en/node/42>

488 vakfın sadece 11'i para vakfı olarak tesis edilmiştir. Para vakıflarının kurucularının üçü bayan, sekizi erkek olmuştur. Söz konusu para vakıflarının toplam maddi değeri 169 080 Avusturya-Macaristan kronu ve 18 046 Yugoslavya dinari olmuştur. Vakıfların yedisi Tuzla ve civarında kurulmuştur. En büyük vakıfların bulunduğu başkent Saraybosna'da bu dönemde hiçbir para vakfının kurulmaması dikkat çekicidir. Ayrıca Hersek bölgesinde de bu esnada hiçbir para vakfı kurulmamıştır.

Para vakıflarından elde edilen gelirin en ziyade cami imam ve hatiplerin ihtiyaçları ve eğitim için kullanıldığı görülmüştür. Zira vakıfların büyük bir kısmına el koyan yönetim, vakıf gelirleri sayesinde görev yapan imam ve hatipler bu durumdan olumsuz olarak etkilenmişlerdi. Cami görevlileri, dini hizmetlerle beraber çocuklara temel dini bilgileri öğreten insanlardı. Zira İslam'ın ilk devirlerinden itibaren cami ve mescitler ibadetin yanı sıra hem ilim öğrenilen hem de sosyal hatta siyasi konuların görüşüldüğü yerler olmuşlardır. Hemen her konuda olduğu gibi eğitim alanında da Boşnakların ciddi sıkıntılara maruz kaldıkları açıktır. Bu sebepten dolayı az sayıdaki para vakıflarının hedefi dini

hizmetleri yürüten görevlilerle beraber, çocuklara temel bilgileri öğreten mektep muallimlerini desteklemek olmuştur. Bu hususta Tuzla yakınındaki Selyublye köyünde kurulan üç para vakfı dikkat çekmektedir. Burada tesis edilen üç vakfın da kuruluş amacı köydeki mektep muallimine destek olmak olmuştur. Kuşkusuz diğer köy ve şehirlerde dini hizmetlerde görev yapan insanlar ile mektep muallimlerinin ihtiyaçları daha çok akar vakıfların gelirleri sayesinde karşılanmaktaydı.

Bu vakıflar kuruldukları bölgede insanların dini ve sosyal ihtiyaçlarını giderirken, onların nakit ihtiyaçları konusunda kısmen destek olmuşlardır. Zira gerek Avusturya-Macaristan, gerekse Yugoslavya krallığının Müslüman karşıtı yapısı buna müsaade etmemekteydi. Bu sebepten dolayı para vakıflarının, İslam'da haram olan faize dayalı bankacılık sisteminin bir parçası olarak işletilmesi, bir zaruretin sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Öte taraftan gelirleri istirbah edilen vakıflarının parasının kimlere ve niçin verildiği tespit edilememiştir.

Kaynaklar**1- Arşiv Belgeleri (Vakfiyeler)**

Gazi Hüsrevbeg Kütüphanesi, *Sicil 3*.

2- Araştırma ve İnceleme Eserler

- Bandzoviç, Safet (2006). "Bošnjaci i balkanski muhadžirki pokreti". *Godišnjak "Preporod"*. Sarajevo
- Begiç, Amina (2018). *Oblici discipliniranja u školama u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske (1878-1918)*. (završni diplomski rad), Univerzitet u Sarajevu Filozofski fakultet, odsjek za pedagogiju, Sarajevo.
- Bosna-Hersek Vakfiyeleri* (2016). (Editörler: Mevlüt Çam - Rahman Ademi). T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları. 5 cilt. Ankara.
- Boufarel, Xavier (2010). "Reis i Veo- Jedna vjerska polemika u Bosni i Hercegovini izmedju dva rata". *Historijska traganja*, br. 6, Institut za historiju, Sarajevo, s. 70.
- Cajlakovic, Muhamed (2009). "Nastanak i razvoj institucije vakufa s posebnim osvrtom na vakuf u bih" *Glasnik Rijaseta İslamske Zajednice Bosne i Hercegovine*, br.3-4, Sarajevo. s. 249-256.
- Djurđev, Branislav (1992). "Bosna- Hersek". *TDVİA*. C. 06. İstanbul. s. 304.
- Durmišević, Enes (2011). "Vakufi u razlicitim politickim sistemima". *Zbornik radova Naucni skup Vakufi u Bosni i Hercegovini*. İslamska zajednica u Bosni i Hercegovini, Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo. s. 113.
- Feyziç -Çengić, Fahira (2011). "Vakufi i mediji". *Zbornik radova Naucni skup Vakufi u Bosni i Hercegovini*. İslamska zajednica u Bosni i Hercegovini, Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo. s. 107.
- Furat, Ayşe Zişan (2013). "Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar'da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)". *OTAM*. 33/Bahar 2013, s. 63-93.
- Kaleşi, Hasan (2014). "15. Yüzyıldan 17. Yüzyılın Sonuna Kadar Yugoslav Ülkelerindeki Doğu Kültürü". *Avrupa'da türk İdaresi ve Tesirleri, Çekoslovak-Yugoslav Tarih Komitesinin Kasım 1975'te Brno'da Düzenledikleri Ortak Konferansta Sunulmuş Olan Bildiriler*. Çev. Ahmet Hamdi Taşlıca. Sistem Ofset Yayıncılık. Ankara. s. 317.
- Kariç, Enes (2011). "Ulema i vakufi". *Zbornik radova Naucni skup Vakufi u Bosni i Hercegovini*. İslamska zajednica u Bosni i Hercegovini, Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo. s. 51.
- Ljevaković, Enes (2011). "İnstitucija vakufa u savremenim fetvama". *Zbornik radova Naucni skup Vakufi u Bosni i Hercegovini*, İslamska zajednica u Bosni i Hercegovini. Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo, 82-83.
- Mahmutović, Suad (2007). "Višedecenijsko uništavanje vakufa u Bosni Hercegovini". *Novi Muallm*. br-32. Sarajevo 29. Decembar. s. 27.
- Mijatović, Bosko (2014). "Zamena Austrisjskih Kruna za dinare 1920. Godine". *İstorija dvadesetog veka 2014-1*. Institut za savremenu istoriju, broj 1. Beograd. s. 28.
- Popovic, Aleksandre (1995). *Balkanlarda İslam*. Türkçesi: Komisyon. İnsan Yayınları. İstanbul.
- Şukriç Nijaz (1988). "Gazi Husrev-begova medresa u vrijeme vladavine Austro-ugarske uprave (1878-1918)". *450 godina Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu*. Sarajevon.
- Salkić, Muhamed (2011). "İslamska zajednica i vakufi". *Zbornik radova Naucni skup Vakufi u Bosni i Hercegovini*. İslamska zajednica u Bosni i Hercegovini, Vakufska direkcija Sarajevo. Sarajevo. s. 28-29.
- Zlatar, Behija (2011). "Znacaj izvora za izucavanje historije institucija vakufa". *Zbornik radova Naucni skup Vakufi u Bosni i Hercegovini*. İslamska zajednica u Bosni i Hercegovini. Vakufska direkcija Sarajevo. Sarajevo.

3. Elektronik Kaynaklar

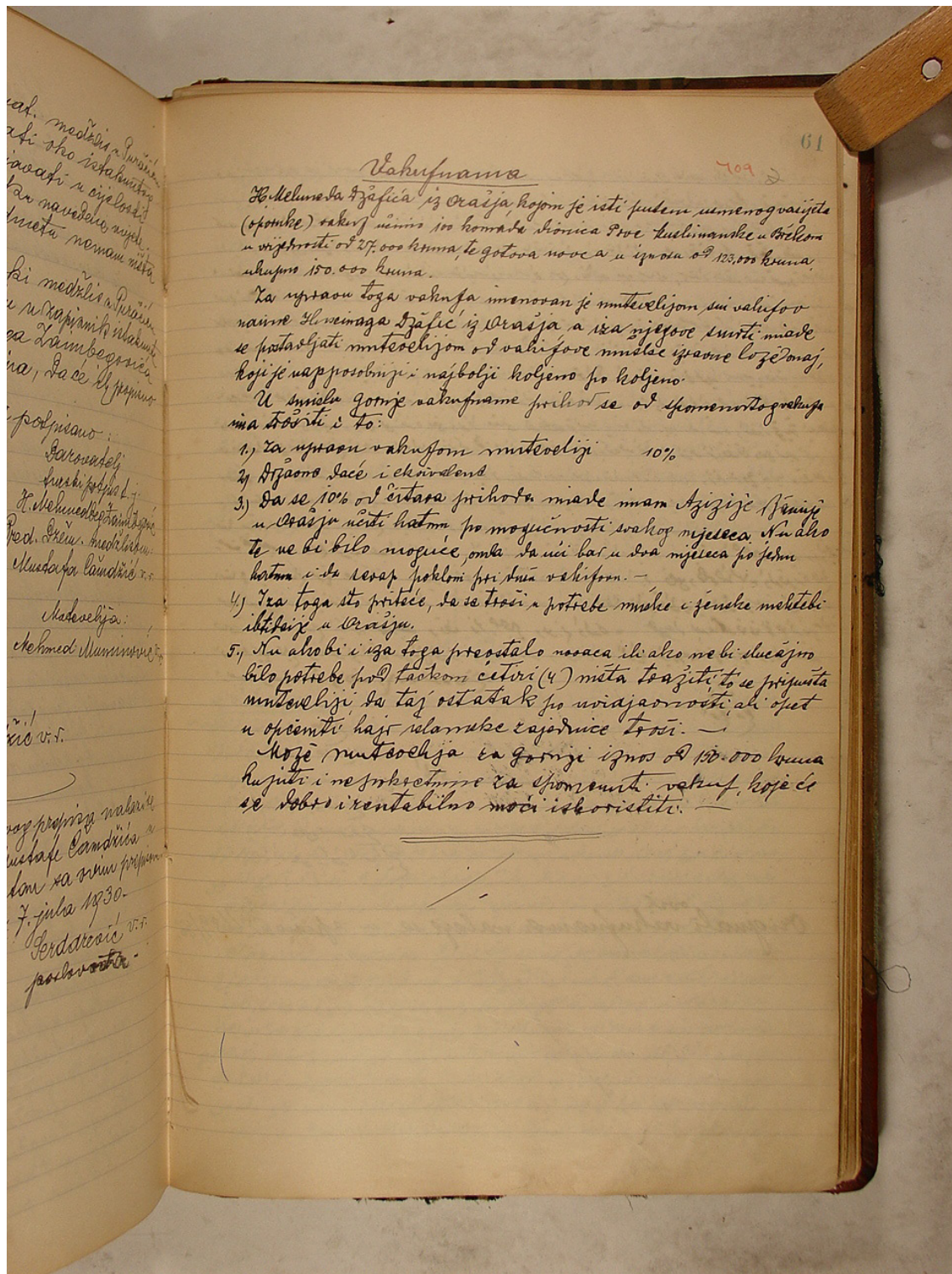
<http://vakuf.ba/aktuelnosti/historijat-vakufa-u-bih-trenutno-stanje-i-perspektive/279> (Bosna Hersek Vakıflar Müdürlüğü Resmi Web Sayfası, Erişim Tarihi: 12.07.2017)

http://euroclio.eu/wp-content/uploads/educational_resources/2014%20Once%20Upon%20a%20Time...We%20Lived%20Together/Croatian/3.%20Ekonomske%20razlike%20u%20p (Erişim Tarihi 12.07.2017)

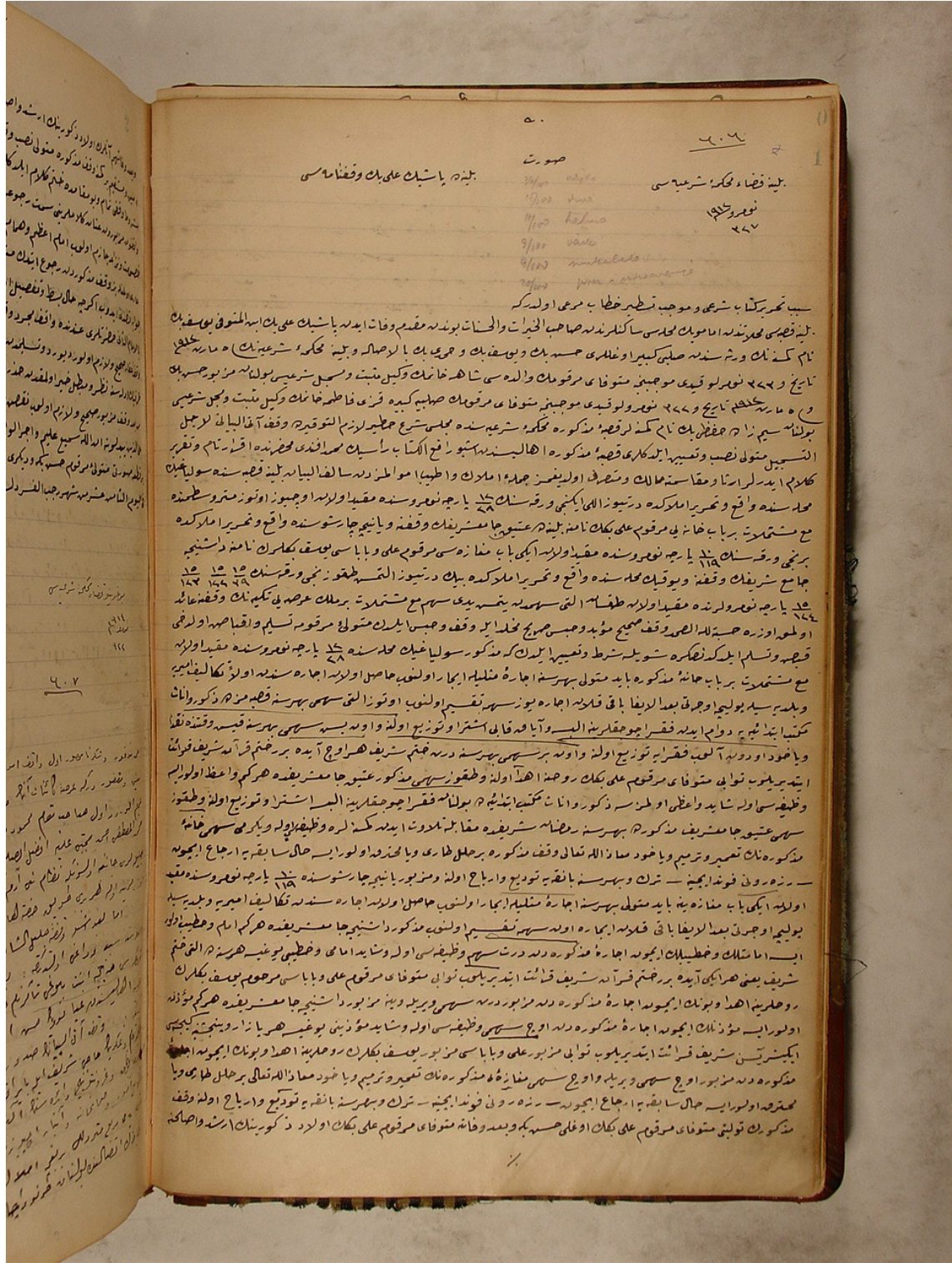
Paradzik, Irena - Vanja Zidar Šmic, *Ekonomske razlike u prvoj Jugoslaviji*. https://euroclio.eu/wp-content/uploads/educational_resources/2014%20Once%20Upon%20a%20Time...We%20Lived%20Together/Croatian/3.%20Ekonomske%20razlike%20u%20prvoj%20Jugoslaviji.pdf (Erişim Tarihi 10.12.2018)

Ekler:

Ek 1. Vakfiyesi Boşnakça el yazısı olarak yazılan Para Vakfı; Hacı Mehmed Cafiç, Oraşye, Muhtemelen 1930 yılında yazılmıştır.

Ek 2. Paşîç Alibeg Vakfıyesi, Biyelyina, 12. 06.1912.

Ek 3. Dervişe Hacıbegović-Tezkereciç Vakfı, Bugojno, 8.05.1937.

256

Broj spisa 949/38

Previsi

Redni br 967

SRESKI ŠERIATSKI SUD U BUGOJNU

Broj: R.112/37

Bugojno dne 8 maja 1937 god.

VAKFIJA zaključnica

Reka je svaka hvata svevišnjem Bogu dž.š.na Njegoviñ nezizmernih blagoda- tima i dobrotama i neka se izlije Njegov blagoslov na Njegova poslanika i milostika H. Muhameda a.s., te na njegove drugove i sljedbenike! In i n!

Sreski šeriatski sud u Bugojnu u stvari ukupljenje oporučene jedne tre- dine imetka iz oporučiteljke nerhume Dervişe henume Teskeredžić rođj. Hadžibegović iz Donjeg Vakufa glason pismene vasijetnoma (oporuke) od 21 Šabana 1343 godine po Hidžretu, koja se iz oporučena jedna trećina sastoji iz nepokretnina upisanih u zem. knj. ul. br. 1685 k.o. Donji Vakuf u A. I. mulk neñme kat. parcela br. 4/41 kuća sa kućišten u površini od 30 kvadratnih metara i kat. parcela broj 4/53 građilište sa dvoranom u površini od 30 kvadratnih metara i kat. parcela broj 4/53 građilište sa nalazeće se pri dužniku Ahmetu Basari umrl. Hadži Mustafe iz Sarajeva i gotovine od Din. 11.046. - (jedanaest hiljada četrdeset šest dinara) nalazeća se na čuvanju kod Fehribega Miralema iz Sarajeva, povodom zamolbe Vakufsko direkcije u Sarajevu od 3 marta 1937 broj 2988/37, a na osnovu provedenog propisanog postupke i zapisnika od 26 aprila 1937 broj R.112/1937 ovim proglašuje gore opisane nekretnine, gore opisanu oporučiteljke rečene Dervişe Henume, pa je suglasno utvrdila ovoga vakufa dužan niže nevedena po vasi-muhtaru rečene oporučiteljke Fehribegu Miralemu kao vakifu i vasi neziranu H. Ibrahim ef. utenađena naređenja (Šuruti vakif) izvrševati.

Naknadno ovoga vakufa kad naplati tražbinu od 4.000. - Din. od dužnika Ahmeda Basare imade istu predati fondu za gradnju Muslimanskog ženskog sirotišta u Sarajevu, isti nutovelija imade za gotovinu dinara 11.046. - koja se nalazi kod Fehribega Miralema kupiti za vakuf rečene oporučiteljke i vakife koristonosen obje- kat, isti nutovelija imade ukupljenje nepokretnine iznajmljivati i od odušnje neizmjerne (kirije) najprije podmiriti nužne popravke na zgradama, podmiriti državne i ostale poreze, prireze, opštinske dade i namete, onda ostatak čisto kirije imade razdijeliti na 54 (pedeset četiri) sedmaka (dijela) i od ovih pedeset četiri dijela imade davati prema sljedećoj raspodjeli:

- 1/ 14 (četnaest) dijelova imenu Beš džemije u Donjem Vakufu na ime plate nabavne plate,
- 2/ 10 (deset) dijelova dfgom muallimu mektebi ibtidaije u Donjem Vakufu na ime plate,
- 3/ 10 (deset) dijelova Buli koja bude podučavala žensku mladež u D. Vakufu
- 4/ 20 (dvadeset) dijelova za nabavku udžbenika eventualno odjeđe i obuđe najsirotačnijoj muslimanskoj djeci koja polaze mektebe u D. Vakufu. Ovaj vakuf imade se zvati i nositi ime - Semoset dječji vakuf Hadži Dervişe Henume Teskeredžić rođj. Hadži- begović iz Donjeg Vakufa - i se istim imade upredijeliti Fehribeg Miralemu umrl. Ibrahim- bega iz D. Vakufa sad u Sarajevu, a nakon njega imade onovremena vakufska uprava postaviti nutovelijom za ovaj vakuf sposobne i povjerljive dječjaka.

Pobijanje ovog ukupljenja nije dopušteno. Svako ga mora rešpektovati. Povod ovome riješenju je sljedeći: oporučiteljka nerhume Dervişe henume Teskeredžić rođj. Hadžibegović iz D. Vakufa glason ovome sudu predložene pismene oporuke od 21 Šabana 1343 godine po Hadži iz svoga života i pri potpunoj svijesti pored inih odredaba oporučile je još i jednu trećinu svoga dobra postavivši za vasi muhtara svoje oporuke Fehribega Mira- lema a za vasi nazira H. Ibrahim ef. Bukvu iz D. Vakufa i ujedno ovlastivši ih da oni oporučenu jednu trećinu unovče i od cjelokupnog iznosa da sebi za ovaj trud uzmu 20 ti dio a ostatak da njih dvojice okrenu u što oni nadju za shodno pa da i ukupfe. Po ovaj stvari sud je odredio rođičke pozvao Fehribega Miralema kao vasi muhtara i H. Ibrahim ef. Bukvu kao vasi nazira koji su u zapisniku ovoga suda od 26/IV 1937 broj R.112 izjavili da su prema oporuci unovčili oporučenu jednu trećinu zaostalog dobra oporučiteljke rečene Dervişe henume, da su od cjelokupne unovčene opo- ručene jedne trećine uzeli sebi dvadeseti dio, od ostatka da su kupili nekretnine u zem. knj. ul. br. 1685 k.o. D. Vakuf u A. I. mulk neñme kat. parcela br. 4/41 i 4/53 za ukupno dinara 37.972. - za vakuf rečene oporučiteljke Dervişe, da su iz oporučene tre- ćine izdali u zajam dinara 4.000. - Ahmetu Basari a da se još nalazi kod Fehribega Miralema na čuvanju dinara 4.000. - u gotovinu, da oni ukupljuju nevedene nepokretni- ne upisane u zem. knj. ul. br. 1685 k.o. D. Vakuf neñme kat. parcela br. 4/41 i 4/53 neve- odno. Nu nutovelija imade kad naplati tražbinu dinara 11.046. - i odredjuju šeri dine Basare istu deti u fond za gradnju Muslimanskog ženskog sirotišta u Sarajevu, da imade nutovelija kupiti za gotovinu koja se nalazi na čuvanju kod Fehribega Miralema ko- ristonososen objekat za vakuf rečene oporučiteljke, da imade nutovelija ukupljene

nekretnine iznajmlj...
poreze i ostale por...
oddušnje neizmjerne...
imade davati drugom...
imade davati Buli...
imade davati Buli...
jelova imade davati...
Muslimanskog dječji...
nositi ime - Semoset...
iz D. Vakufa - i da...
sed iz Sarajeva, a na...
ze to biti sposoban...
Nakon ovoga...
nevedenu ukupljenj...
non na istu nutovelij...
izjaviti, da on prima...
Bulin vakif...
kupljenja i da sve...
ljeni predmeti ima...
kupljenje obvezatn...
ako je u stvari on...
nelaru dovoljno za...
izdati Muhamedovu...
prede kako se je i...
gorajih premetu...
Šeriatski...
stetu dobre stvari...
se za nalog propis...
gornje ukupljenja...
Ne zan beda

